

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”

NEMURIREA SUFLETULUI ÎN VECHIUL
TESTAMENT ÎN DIALOG CU CULTURILE
ÎNVECINATE

O analiză critică, semantică și exegetică

- REZUMAT -

Coordonator științific:
PR. PROF. UNIV. DR. IOAN CHIRILĂ

Doctorand:
CĂLIN-ALEXANDRU CIUCURESCU

CLUJ-NAPOCA
2024

CUPRINS

I. <u>INTRODUCERE</u>	5
1. Obiectul, ipoteza și metodologia cercetării	5
2. Justificarea titlului	9
3. Structura tezei	13
4. Stadiul cercetării și literatura asupra subiectului	16
a. Literatura internațională	20
b. Literatura națională	23
c. Originalitatea și aportul cercetării noastre	24
5. Preliminarii	25
a. Introducere în revelația dumnezeiască	26
b. Cronologie și izvoare textuale	33
II. <u>CONCEPTIA DESPRE <i>SUFLET</i> ÎN ORIENTUL MIJLOCIU ANTIC</u>	36
1. Definirea termenilor și considerații etimologice preliminare	36
2. Originile credinței în existența sufletului	38
3. Dihotomia umană în Orientul Mijlociu antic	41
4. Credința în <i>suflet</i> în Egiptul Antic	42
a. Componentele omului în Egiptul antic	43
b. Textele piramidelor	47
c. Textele sarcofagelor	48
5. Credința în <i>suflet</i> în Mesopotamia antică	50
a. Poemul babilonian al creației și <i>Atra-Hasis</i>	50
b. Epopeea lui Ghilgameș	51
c. Duhurile și necromanția	53
d. Stela lui Kattumuwa	56
e. Sufletul printre indo-iranieni	59
6. Credința în suflet în Grecia Antică	62
a. Poemele homerice	64
b. Presocraticii	66
c. Platon și mitul lui Er	69

d. Materialismul antic	74
------------------------	----

III. CONCEPȚIA DESPRE *SUFLET* ÎN VECHIUL TESTAMENT 77

1. Considerații etimologice preliminare	77
2. Nefeș	79
a. Gâtlej	79
b. Gât	96
c. Suflare	98
d. Ființă vie	101
e. Om	103
f. Personalitate	108
g. Viață	116
h. Suflet	120
i. Suflet mort și alte exemple	127
3. Neșāmāh	130
a. Aer	131
b. Suflare	136
c. Ființă vie	138
4. Rûah	139

IV. CONCEPȚIA DESPRE SITUAȚIA *SUFLETULUI* DUPĂ MOARTE ÎN ORIENTUL MIJLOCIU ANTIC 149

1. Locuința morților în Egiptul Antic	149
a. Dw³t	149
a. Textele Piramidelor	151
b. Textele Sarcofagelor	153
c. Cartea Morților	155
d. „Povestea adevărată a lui Satni-Khamoîs și a fiului său, Senosiris”	157
2. Locuința morților în Mesopotamia Antică	162
a. Ereškigal și Nergal	163
b. „Ghilgameș, Enkidu și lumea de jos”	165
c. „Coborârea Inannei în lumea de jos” și „Enlil și Ninlil”	167

d. Tărâmul morților la indo-iranieni	170
3. Locuința morților în Grecia Antică	173
a. Hades	174
b. Câmpiile Elizee	178
c. Tartar	180

V. CONCEPȚIA DESPRE SITUAȚIA SUFLETULUI DUPĂ MOARTE ÎN VECHIUL TESTAMENT **183**

1. Considerații preliminare	183
2. Șă'ôl	183
3. Ereț	188
4. Wayyê'āsef 'el-'ammāv	189
5. Expresii diverse	190

VI. CONCLUZII **194**

VII. BIBLIOGRAFIE **202**

I. INTRODUCERE

1. Obiectul, ipoteza și metodologia cercetării

Arealul de cercetare sondat este cel al Vechiului Testament. Subiectul principal al acestei cercetări doctorale este credința în viața de apoi așa cum este ea reflectată în scrierile veterotestamentare, iar, pentru aceasta, ne propunem să facem o analiză critică, semantică și exegetică a termenilor ebraici veterotestamentari folosiți pentru a desemna *sufletul* precum și a celor care exprimă starea sau locația acestuia odată ce a murit trupul cu care a fost unit. Dorim să analizăm felul în care Dumnezeu lui Avraam, Cel ce i se descoperă pentru a-l aduce în țara făgăduinței (cf. Fc 12,1-9; 15,7) și care inaugurează o nouă credință pentru întreaga omenire, a revelat în mod progresiv în scripturile veterotestamentare elementele care aveau să alcătuiască concepția israelită despre latura nematerială a omului („sufletul” sau „spiritul”, care, pentru scopurile acestei teze, vor fi tratate ca sinonime) și despre realitatea de după moarte a acestuia. Ca sprijin pentru o cercetare mai amănunțită a textelor biblice, vom introduce în prezentare cadrul religios amplu al spațiului mediteranean levantin pentru a vedea în ce măsură contactul uman poate întregi expozitiv și descriptiv noțiunile revelate, astfel întregind înțelegerea pe care o avem asupra credinței israelite în viața de apoi. Preocuparea principală a studiului nostru va rămâne, însă, felul în care scripturile veterotestamentare înțeleg sufletul și starea acestuia după moartea trupului.

Examinând Vechiul Testament, găsim curenți de gândire complecși și, uneori, la fel de opuși precum naționalismul și universalismul sau liberul arbitru și predestinarea. La fel va fi și cu noțiunea de *suflet*. Această realitate pe care în limba română o descriem folosind un singur cuvânt cu un sens unitar și omogen va fi descrisă de către ebraica Vechiului Testament printr-o sumedenie de termeni polisemantici. Cercetarea noastră dorește să identifice semnificația acestor termeni și ceea ce ei descriu, și cum acești termeni au condus la noțiunea vieții de apoi care e prezentă în scripturile veterotestamentare. Dorim să analizăm critic scrierile veterotestamentare pentru a identifica cum este descrisă realitatea denumită de către limba noastră prin termenul *suflet* și ce se spune despre soarta acestuia odată ce trupul care l-a conținut moare.

Vom examina presuposițiile din spatele semnificațiilor termenilor ebraici veterotestamentari care desemnează sufletul și care descriu starea sau locația acestuia după moartea trupului, trasând un fel de hartă doctrinară care să acopere maturizarea lor teologică și istorică până când s-a ajuns la împlinirea (πληρώω) adusă de Hristos și descrisă în Noului Testament. Potrivit biblistului Julio Trebolle (subliniere proprie):

„Astăzi se recunoaște că istoria exegezei biblice pornește de la începuturile propriei Biblii. Unele cărți biblice le interpretează pe altele; cele mai recente pe cele mai vechi. Interpolările sau reelaborările textelor nu mai sunt considerate ca simple subproduse ale unei epoci decadente și târzii, ci ca un testimoniu al exegezei iudaice, predecesoare celei creștine. [...] S-a studiat cu intensitate exegeza pe care scrierile Noului Testament o fac asupra cărților Vechiului Testament, ajungându-se de multe ori la a califica Noul Testament ca fiind un fel de mare midraș al Vechiului Testament”¹.

Pentru a oferi o cercetare cât mai completă, nu privim Vechiul Testament ca pe o realitate închisă în sine și autosuficientă, ci ca pe un trunchi ale cărui ramuri sunt scrierile Noului Testament. Chiar și distincția dintre acestea două și împărțirea lor poate lăsa impresia unei divizări, când, tematic vorbind, ele reprezintă o singură realitate unitară care se desfășoară pe parcursul tuturor textelor. Sintetizând, obiectivele cercetării sunt următoarele:

- Dorim să analizăm, înainte de toate, termenii scripturali veterotestamentari care vizează atât realitatea pe care o denumim drept *suflet* cât și experiențele acestuia după ce părăsește trupul. Analiza noastră, care vizează textele străvechi ale israeliților și cugetările pe care aceștia le-au imprimat asupra lor, vizează totodată revelația și revelațiile progresive ale lui Dumnezeu în cadrul Vechiului Testament. Implicit, vom analiza și felul în care Dumnezeu este înțeles pe parcursul acestuia. Modul în care a fost percepută și descrisă divinitatea israeliților de-a lungul textelor veterotestamentare constituie o fundamentală mărturie teologică, filologică, filosofică, socială, culturală și istorică, reprezentând în mod optim dezvoltarea gândirii religioase a acestui popor, iar studierea acestei dezvoltări este imperativă în cadrul unei cercetări care își propune o analiză critică a dezvoltării și maturizării unei asemenea paradigme religioase;
- Analizăm critic și identificăm rezultatele și implicațiile acestor revelații care au avut loc în mediul veterotestamentar. Când Dumnezeu comunică cu omenirea, Acesta nu Se revelează doar pe Sine, ci revelează și adevăruri despre realitatea pe care El a creat-o și despre cum oamenii pe care i-a așezat înăuntrul ei trebuie să se raporteze la ea. Suma acestor realități și adevăruri religioase rezultante din revelațiile dumnezeiești va ajunge să alcătuiască religia israeliților, iar, mai apoi, a urmașilor lui Iisus din Nazaret. Din întreaga revelație veterotestamentară, ne vom concentra doar asupra revelațiilor legate de viața de apoi și de toate elemente religioase legate de aceasta. Care este originea pe care credința

---

¹ TREBOLLE, *La Biblia*, 52.

în viața de apoi o are în revelația veterotestamentară, și cum s-a dezvoltat această credință pe tot parcursul Vechiului Testament, până a ajunge la credința matură predată Bisericii? Ne propunem, prin urmare, să studiem contextul istoric, cultural și religios al conceptelor legate de viața de apoi în Vechiul Testament și să urmărim toate ocurențele care pot fi dovezi ale dezvoltării lor.

- Pentru a ne atinge obiectivele, vom folosi o metodologie variată de studiu a textelor biblice. Dacă dorim să analizăm ocurențele în care revelația dumnezeiască se exprimă asupra temei *sufletului* în cadrul Vechiului Testament, precum și ceea ce a rezultat din această revelație în materia vizată, atunci studiul va trebui să se concentreze în mod preponderent pe textul veterotestamentar masoretic. Metodologia principală cu ajutorul căreia ne vom desfășura cercetarea este analiza dintr-o perspectivă critică, semantică și exegetică a textelor biblice pertinente temei noastre. Nu vom neglija nici diferitele ramuri ale criticii biblice moderne și contemporane, referindu-ne la critica surselor („care se preocupă în mod special de analiza structurii literare, a cuvintelor folosite și a stilului pe care îl putem aprecia în Scripturi, având ca țel descoperirea diverselor tradiții orale și scrise care se află în spatele scrierii și redactării textelor biblice”²), la critica formelor („care țintește formele literare ale pasajelor studiate pentru a face legături între acestea și între formele orale în care a circulat mult înainte de a fi transpuse în scris”³) și la critica redacțională („care caută să identifice genurile literare și temele care stau în spatele cărților biblice pentru a încerca identificarea motivațiilor teologice și tematice care au dus la scrierea acestora și la posibila lor relaționare cu alte materiale mult mai vechi”⁴). Vom folosi aceste metode și altele derivate din ele, făcând o clară distincție între dezvoltarea naturală și supranaturală a ideilor religioase prezente în textele sfinte. Acolo unde va fi necesar, ne vom îndrepta atenția înspre exegeza patristică sau asupra altor comentarii teologice creștine sau iudaice dacă vom considera că folosirea acestuia este benefică pentru compararea unor perspective diferite în analiza textului.
- Vom studia și analiza diferite aspecte și concepte ale celor trei mari culturi și tradiții religioase cu care poporul israelit veterotestamentar a avut cel mai important contact: Mesopotamia (perioada sumeriană, cea acadiană, cea babiloniană, cea asiriană și cea

---

² PAGÁN, *Introducción*, 60.

³ PAGÁN, *Introducción*, 61.

⁴ *Ibidem*.

neobabiloniană), Egiptul Antic și Grecia Antică (de la scrierile homerice până la perioada elenistă). Această abordare nu implică din partea noastră asumarea apriorică a unei ipoteze evoluționiste a religiei lui Israel, care s-ar fi format de-a lungul timpului doar prin adoptarea și adaptarea unor credințe străine, însă este important a observa ceea ce vecinii lui Israel au crezut în legătură cu concepțiile fundamentale care au ajuns să alcătuiască religia veterotestamentară.

Intenția noastră nu este ca această cercetare doctorală să fie tributară deconstrucției biblice. Acest termen, avându-și obârșia în mișcarea literară inițiată de scriitorul Jacques Derrida, face referire, în contextul biblic, la „procesul de disecare sistematică și, adesea, de respingere a credinței cu care ai crescut. Uneori, creștinul va deconstrui până va ajunge la ateism. Unii rămân acolo, dar alții experimentează o reconstrucție”⁵. Această cercetare doctorală nu țintește un asemenea obiectiv, și nici nu folosește această abordare.

2. Justificarea titlului

Biblistul Bruce Metzger justifică, în cartea sa⁶, nevoia stabilirii unei analize critice a textelor nouotestamentare pe două fundamente: nu se dețin manuscrisele originale ale textelor Noului Testament, iar textele pe care le avem conțin variațiuni de diferite grade. Urmând acest șir de gândire, dorim să justificăm nevoia unei analize critice a termenilor ebraici veterotestamentari originali pentru *suflet* și pentru starea sau locația acestuia după moartea trupului, cu dorința de a încerca trasarea unei hărți doctrinare cât mai clare atât din punct de vedere istoric, cât și teologic. Preocuparea noastră este, în primul rând, științifică și academică. Acestea implică examinarea obiectivă și imparțială a surselor și a textelor, fără a aplica aprioric o lectură teologică sau religioasă acestora, încercând trasarea unor ipoteze având textele și contextul scrierii lor ca punct de plecare. Acestea nu implică eliminarea lecturii evlavioase sau a mesajului religios și teologic al sfintelor scripturi, ci doar reconstruirea și urmărirea istorică a dezvoltării pe care aceste concepții religioase și filosofice veterotestamentare le-au avut.

Vom începe prin explicarea subtitlului tezei noastre, *O analiză critică, semantică și exegetică*, deoarece acesta îi oferă substanță titlului. În mod obișnuit, critica denotă o atitudine ostilă față de ceva, însă *analiza critică* la care facem referire desemnează evaluarea obiectivă a elementelor pe care

---

⁵ Alisa CHILDERS, *Another Gospel? A Lifelong Christian Seeks Truth in Response to Progressive Christianity* (Carol Stream: Tyndale Momentum, 2020), 24.

⁶ Bruce M. METZGER, *The Text of the New Testament* (New York: Oxford University Press, 2005), xv.

le avem la dispoziție cu scopul de a emite concluzii imparțiale în baza acestora. Citându-l pe istoricul Reinhart Koselleck, „cuvântul «criticism» [...] și cuvântul «criză» [...] derivă din grecescul κρίνω: a diferenția, a selecta, a judeca, a decide [...]. «Criza» desemna discriminarea și disputa, dar și hotărârea, în sensul de sentință finală sau evaluare, care, astăzi, formează parte din categoria criticismului”⁷. Nu suntem de acord cu diatriba pe care teologul Gerhard Maier o înaintează împotriva acestei metodologii. Acesta argumentează în felul următor: „Problema este cuvântul «critic» din metoda istorico-critică, deoarece îl leagă aprioric pe cel care interpretează de o abordare seculară a Bibliei. [...] Departe de a fi o interpretare deschisă și lipsită de prejudecăți, metoda istorico-critică «reprezintă o prejudecată în sensul unei decizii apriorice cu privire la rezultat»”⁸.

Considerăm că este nefondat a critica o căutare sinceră a fundamentelor presupuzițiilor care alcătuiesc paradigma religioasă din care facem parte și pe care o profesăm. Maier presupune în mod gratuit elementele constituente ale viziunii asupra lumii și ale paradigmei exegetului care abordează textul biblic. Este cert că exegetul poate prezenta un punct de vedere materialist, evoluționist sau ateu asupra istoriei și a textelor sacre, și că poate folosi metoda critică de evaluare a textului pentru a argumenta în această direcție, însă la fel de cert este faptul că exegetul poate proveni dintr-o paradigmă radical opusă acesteia, și să argumenteze cu obstinare pentru premisele biblice cu care el deja venea încărcat. Considerăm că ambele abordări sunt inefective dacă ne propunem să identificăm cât mai clar adevărul istoric și teologic al textelor pe care le vom studia, și că în orice cercetare ar trebui să primeze aforismul aristotelic: *in medio virtus*. Cercetătorul ar trebui să fie liber să folosească toate metodele de care dispune pentru a evalua în mod obiectiv și imparțial elementele pe care le are la dispoziție și pentru a emite concluzii în baza acestora. Desigur, fiecare cercetător provine dintr-un anumit context, iar menținerea obiectivității pe tot parcursul cercetării poate fi dificilă, însă este un efort pe care trebuie să și-l asume pentru ca roadele studiului său să fie cât mai apropiate de adevăr și de realitate.

Odată ce am explicat la ce ne referim prin sintagma *analiză critică*, vom explica la ce facem referire prin analiza *semantică*. Termenul *semantic* „se referă la sensurile cuvintelor”⁹. În cercetarea noastră, dorim să analizăm sensul cuvintelor ebraice care desemnează realitatea descrisă în limba română prin termenul *suflet* și a termenilor care desemnează locațiile sau soarta acestui *suflet* odată ce trupul moare. Ne interesează semantismul variat pe care cuvintele textelor originale ebraice

---

⁷ Reinhart KOSELLECK, *Critique and Crisis: Enlightenment and the Pathogenesis of Modern Society* (Cambridge: MIT Press, 1988), 103.

⁸ David R. LAW, *The Historical-Critical Method. A Guide for the Perplexed* (London: T & T Clark International, 2012), 9.

⁹ Elena COMȘULEA, Valentina ȘERBAN și Sabina TEIUȘ, *Dicționar explicativ al limbii române de azi* (București: Editura Litera, 2008), 818.

veterotestamentare le-au adoptat în diferite ocazii. Interesul nostru nu este, prin urmare, unul etimologic, deoarece nu dorim să analizăm neapărat flexiunile gramaticale ale cuvintelor, nici originea lor. Ne interesează sensurile și definițiile pe care acele cuvinte le poartă și le transmit în cadrul scripturilor veterotestamentare.

Ultima abordare analitică pe care o vom folosi este *exegeza*. Potrivit lui Anthony Harvey, abate de Westminster:

„Exegeza este un set de proceduri de stabilire a sensului unui text. Necesitatea acesteia apare ori de câte ori un text continuă să trezească interes sau să fie considerat important, ca în cazul legilor, tratatelor sau clasicilor literari. Nu este o cerință a textului în momentul compoziției: autorii și redactorii aspiră să-și clarifice sensul perfect. Nici nu este o tranzacție privată între text și cititorul individual, permițând o gamă nelimitată de interpretare. Este un produs al nevoilor comunității care folosește sau prețuiește textul. Exegeza are o importanță deosebită într-o comunitate religioasă care își bazează doctrina, normele morale și spiritualitatea pe texte despre care se crede că sunt inspirate. O astfel de comunitate va avea interes atât în elaborarea unor proceduri de găsire a unor sensuri și aplicații până acum nebănuite în text, cât și în controlul tipurilor de exegeză care ar putea influența convingerile și conduita membrilor săi”¹⁰.

Necesitatea exegezei izvorăște, fundamental, din lipsa contactului cu autorii originali ai unui text. Fără acces la acea sursă primară care dă naștere unei scrieri, rămânem cu o sumedenie de cuvinte care sunt sortite greșelilor interpretative. Sensurile cuvintelor se transformă în fiecare epocă, acest adevăr fiind și mai relevant când se iau în considerare traducerile. Situația se agravează și mai mult dacă adăugăm și faptul că textele aparțin unor civilizații străvechi, care le-au scris acum mii de ani. Omul contemporan este mereu pândit de pericolul de a face *isegeză*, adică de a pune pe seama textului propriile presupoziii, prejudecăți și concepții, fără să lase textul să vorbească de la sine. Deși o neutralitate absolută poate părea imposibil de atins, scopul exegezei este acela de a deduce pe cât e posibil sensul original al unui text. Obiectivul cercetării noastre este de a lăsa textele veterotestamentare pe care le vom analiza să vorbească fără nicio prejudecată confesională din partea noastră și să transmită ceea ce au de spus despre natura *sufletului* și despre soarta acestuia odată ce trupul cu care a fost unit își încetează activitatea biologică.

Dacă până acum am analizat subtitlul tezei noastre, acum vom analiza prima parte a titlului: *Nemurirea sufletului în Vechiul Testament*. Aceasta este tema centrală în jurul căreia se învâрте întreaga noastră cercetare. Scopul nostru este să aflăm ce informații prezintă Vechiul Testament despre nemurirea sufletului și despre ce se întâmplă cu el odată ce viața biologică a omului încetează. Deși vom analiza termenul și semnificațiile sale în mod detaliat în capitolul corespunzător, aici vom

---

¹⁰ Jean YVES-LACOSTE, *Encyclopedia of Christian Theology*, vol. 1 (New York: Routledge, 2005), 528.

înainta doar că termenul românesc *suflet* descrie, în principiu, „substanța spirituală care dă omului viață, fiind de origine divină și cu existență veșnică”¹¹. În Biserica Ortodoxă, spre exemplu, există concepția conform căreia omul nu este alcătuit doar din ceea ce se poate percepe la nivel senzorial, ci are și o latură nematerială care, atât timp cât trupul trăiește la nivel biologic, este unit cu el, dar, odată ce acesta moare:

„Credem că sufletele celor care au adormit se află fie odihnindu-se, fie în chinuri, potrivit cu ce a făcut fiecare, căci atunci când sunt despărțite de trupurile lor, ele pleacă imediat fie spre bucurie, fie spre întristare și bocet. Mărturisim că nici bucuria, nici condamnarea lor nu sunt depline, căci doar după învierea cea de obște, atunci când sufletul se va uni cu trupul în care s-a purtat bine sau rău, fiecare va primi desăvârșirea ori a bucuriei, ori a condamnării”¹².

Astfel se exprimă *Mărturisirea lui Dositei*, aprobată de către Biserica Ortodoxă în anul 1672, la Sinodul din Ierusalim. Această afirmație doctrinară reprezintă poziția oficială a acestei Biserici în legătură cu activitatea și starea sufletului de care am pomenit adineauri. Scopul cercetării noastre, cum deja am explicat, este căutarea în Vechiul Testament a fundamentelor pentru aceste noțiuni, dorind să vedem ce au scripturile veterotestamentare de zis atât despre *suflet* cât și despre soarta lui după moartea trupului.

Titlul acestei teze se încheie menționând că analiza noastră va fi făcută și *în dialog cu culturile învecinate*. Motivația din spatele acestei abordări nu este una panbabilonistă. Nu căutăm să argumentăm pentru o influență străină asupra scrierilor veterotestamentare. Căutăm să privim și înspre textele, noțiunile și conceptele culturilor adiacente celei israelite deoarece considerăm că acestea ar putea aduce lumină și clarificare asupra subiectelor biblice pe care noi le cercetăm. Pornim de la ipoteza conform căreia, dacă există un subiect prezent atât în scripturile Vechiului Testament, cât și în scripturile învecinate cu acesta (subiectul reprezentând un paralelism), atunci putem afla mai multe informații despre subiectul din Vechiul Testament prin explicațiile pe care le oferă despre acel subiect vecinii acestuia. Nu avem nicio scriptură veterotestamentară care să aibă scopul concret al explicării naturii sufletului sau soarta acestuia după moartea trupului, ci avem doar remarci colaterale și incidentale despre aceste subiecte. Vecinii Vechiului Testament, însă, prezintă uneori informații bogate despre aceste subiecte în ocurențe pe care le vom analiza pe parcursul acestei cercetări doctorale.

Contactul interreligios veterotestamentar dintre cultura israelită și cele învecinate ei este evident. Vedem asta, spre exemplu, în primele unsprezece capitole ale cărții *Facerea*, unde se

---

¹¹ COMȘULEA, ȘERBAN și TEIUȘ, *Dicționar explicativ*, 881.

¹² OVERBECK, ed., *The Acts and Decrees*, 150-151.

folosesc motive și mitologii mesopotamiene ca vehicul pentru exprimarea viziunii religioase israelite. Exemplele sunt multiple, de aceea considerăm că vecinii israeliților pot oferi în mod indirect explicații despre credințele israeliților atunci când aceștia din urmă nu oferă destule, iar, în cercetarea noastră, vom prezenta cazuri concrete în acest sens. Desigur, abordarea nu este fără riscuri. Simpla prezență a aceluiași termen în două culturi nu implică și prezența aceluiași *sens* al termenului. Suntem conștienți de acest fapt, de aceea vom remarca în fiecare caz ce poate fi un paralelism și ce nu; vom sublinia ceea ce nu poate fi de folos și ceea ce nu pentru a înțelege mai bine cum este prezentat *sufletul* în Vechiul Testament și ce se poate cunoaște cu certitudine despre soarta acestuia după moartea trupului.

3. Structura tezei

Pe lângă secțiunile care vizează aspectele tehnice ale tezei, precum acest capitol introductiv și cele finale, în care vom prezenta concluziile și bibliografia, conținutul de bază al tezei noastre va fi structurat pe următoarele patru capitole:

- În capitolul al II-lea al acestei cercetări vom studia felul în care *sufletul* era conceput în Orientul Mijlociu Antic. Așa cum am explicat în prealabil, această denumire amplă face referire, în teza noastră, la cele trei mari culturi cu care israeliții au interacționat de-a lungul istoriei lor: Egiptul Antic, civilizațiile mesopotamiene (sumeriană, acadiană, babiloniană, asiriană, neobabiloniană și indo-iraniană) și Grecia Antică (din perioada scrierilor homerice până în perioada elenistă). Este controversat a califica Grecia Antică drept o parte a Orientului Mijlociu. Am considerat și alte denumiri care să înlocuiască *Orientul Mijlociu Antic*, precum *culturile mediteraneene* sau *zona levantină*, însă fiecare nouă posibilă denumire apare cu propriile ei controverse. Rămânem la titlul propus inițial, explicând că includem și vechea Eladă printre celelalte civilizații studiate. Nici termenul *suflet* nu apare fără controverse. În Antichitate nu exista pretutindeni un echivalent semantic al acestui termen, deci cercetarea noastră ar părea uneori anacronică, făcându-ne părtași greșelii de a proiecta înțelesuri contemporane asupra unor culturi care nu le aveau. Ținând cont și de acest pericol, vom clarifica atunci când va fi necesar că nu avem de-a face cu un termen echivalent, ci cu altceva diferit dar asemănător la nivel semantic. Cel mai bun exemplu este Egiptul Antic, unde nu există un singur termen pentru ceea ce noi denumim *suflet*, ci existau mai multe elemente complexe care, interacționând între ele, puteau construi un cuvânt înrudit al termenului având aceleași caracteristici semantice ca

termenii similari. Scopul studierii cuvintelor înrudite termenilor biblici pentru *suflet* este acela de a vedea posibile clarificări acolo unde textele biblice sunt tăcute sau mai puțin detaliate în ceea ce privește termenii pe care-i folosesc, sau nu-și propun, din start, să trateze sistematic chestiunea *sufletului*, fiind preocupate de alte chestiuni și având alte scopuri. Datorită amplului contact dintre culturi, observând termenii pe care-i folosesc atât scripturile veterotestamentare cât și textele învecinate, putem deduce mai bine semnificația pe care acestea o poartă.

- În capitolul al III-lea vom analiza ce are Vechiul Testament de spus despre subiectul *suflet*. Cercetarea noastră se va axa pe realizarea unei analize critice, semantice și exegetice a termenilor ebraici veterotestamentari *nefeš*, *nešāmāh* și *rûah*. Dintre toți termenii folosiți, considerăm că aceștia sunt cei mai apropiați de semnificația pe care cuvântul *suflet* o are în limbajul bisericesc și în cel laic; atât pentru semnificația lor din texte cât și pentru că ele sunt traduse de obicei în greaca LXX-ei drept ψυχή (*psychē*), acesta fiind termenul clasic care desemnează *sufletul* din înțelegerea noastră contemporană cât și pentru că, în traduceri românești, sunt traduse chiar drept *suflet*. Ultimul termen, *rûah*, este mult mai apropiat de termenul *spirit*, însă, pentru scopul cercetării noastre le vom trata ca pe doi termeni înrudiți și sinonimici. El reprezintă echivalentul termenului grecesc πνεῦμα (*pneuma*). Despre relația dintre cei doi termeni nu vom discuta în această teză, ci ne vom limita la a-i considera echivalenți datorită faptului că, oricum i-am înțelege, ei sunt folosiți tot pentru a exprima respirația sau suflarea omului, care reprezintă faptul că omul este o ființă vie, sau latura nematerială a omului care-și continuă existența după moartea trupului.
- În cel de-al treilea capitol vom trata starea sau destinația sufletului după moartea trupului conform concepțiilor pe care le găsim în Orientul Mijlociu Antic. Odată ce am stabilit posibilitatea continuării existenței omului (într-o formă sau alta) după moartea trupului său, rămâne să vedem ce au de spus culturile menționate despre această existență. Ea poate face referire la o simplă stare de existență sau de conștiință sau poate face referire la o locație anume care, aflându-se tot în același univers ca lumea noastră, reprezintă destinația sufletelor omenești după moartea trupurilor. În cercetarea noastră vom vedea rezultate cât se poate de variate, mergând de la o simplă existență sumbră și lugubră într-o stare de conștiință diafană la un întreg proces de apoteoză prin care omul nu doar că se bucură de părtașia zeilor, ci devine unul dintre ei. Vom vedea atât regate aflate sub stăpânirea unor zeități care administrează moartea și care devin personificarea ei cât și simple tărâmurii

subpământene în care morții se adună alături de cunoscuții lor. Motivul pentru care alegem să studiem felul în care locațiile sau stările de după moarte erau concepute printre vecinii israeliților este, în primul rând, datorită felului sumar în care existența de după moarte este explicată în cadrul scripturilor veterotestamentare. Totuși, deși această realitate nu ni se detaliază, ea împărtășește multe caracteristici cu concepțiile echivalente găsite printre culturile învecinate, și considerăm, încă odată, că studierea acestora oferă lumină acolo unde scripturile veterotestamentare nu o fac. Trebuie să reamintim că, la fel ca în cazul *sufletului*, niciuna dintre scrierile veterotestamentare nu vizează această tematică și nu își propune să trateze această chestiune. Ar fi nedrept din partea noastră să avem astfel de așteptări de la un text a cărui scop este total diferit. Asta nu înseamnă că textul nu ar conține, în mod tangențial și colateral, informații despre subiectele care ne interesează în cercetarea noastră, însă orice investigație pe seama acestui subiect trebuie să înceapă fiind conștientă de această limitare. Tocmai pentru a suplini aceste lipsuri am ales să privim înspre textele culturilor adiacente celei israelite.

- În ultimul capitol al conținutului de bază al tezei noastre cercetăm natura și locația vieții de apoi a sufletului în descrierea scrierilor veterotestamentare. Folosind o procedură asemănătoare celei pe care am utilizat-o în cazul *sufletului*, și în acest capitol vom trata cuvintele textului ebraic canonic veterotestamentar care descriu această realitate, cum ar fi termenul *šā'ôl* sau alți termeni și expresii care sunt, în opinia noastră, echivalenți și înrudiți în sensul că descriu aceeași existență de după moarte a *sufletului* sau a *spiritului* omenesc care-și continuă existența după moartea trupului. Am înaintat la punctul anterior despre cât de sumar descris este acest subiect în cadrul scripturilor veterotestamentare. Acest fapt este cert, însă, chiar și acele descrieri sumare pictează un portret destul de sugestiv și clar. Remarcăm îndeosebi uniformitatea care se deduce din toate cuvintele și sintagmele folosite pentru a descrie această realitate. Aceasta iarăși contrastează cu realitatea *sufletului* și cu polisemantismul exagerat al cuvintelor folosite pentru a o descrie. Există o existență comună tuturor decedaților odată ce trupul moare. Ne vom limita la a face o analiză critică, semantică și exegetică a cuvintelor și sintagmelor celor mai importante folosite pentru a descrie realitatea existenței de după moarte, la fel ca în cazul sufletului. Despre geneza acestei idei sau istoria ei doar vom reaminti sumar, când va fi necesar. Nu vom trata nici subiectul învierii, o doctrină fundamentală a creștinismului care depășește, însă, tematica cercetării noastre, ea axându-se doar pe existența de după moarte a *sufletului* și pe natura acestei existențe, în timp ce învierea este un mod de existență

diferit care începe la sfârșitul stării intermediare a sufletului și care implică reunirea sa cu trupul alături de care a trăit pe pământ